

ІСТОРІЯ СЕЛА Й НАВКОЛИШНІХ ТЕРЕНІВ (1469 – 1939 рр.)

Село Ямна на тлі історичних подій

Більшість істориків сходяться на тому, що жителями північно-східного Прикарпаття у першому тисячолітті нашої ери були спочатку карпи, а потім хорвати. Карпи, від яких походить назва Карпати, жили тут у перших століттях нашої ери, вони згадуються в римських джерелах аж до IV ст. Хорватські племена згадуються у праці візантійського імператора Костянтина Багрянородного під назвою Великої або Білої Хорватії, а також у деяких арабських джерелах з IX–X ст. Нарешті, хорвати згадуються декілька разів у літописі «Повість временних літ». Саме білих хорватів, які в цей час населяли басейн верхнього Дністра, а також землі між Сяном і Попрадом та Дунайцем у Карпатах, більшість українських істориків вважає предками населення княжого Перемишля та всього Перемишльського князівства [46].

Прикарпатські ліси, де у XIV ст. виникло невелике поселення пастуших племен, що згодом переросло в село Ямна, з півдня прилягали до визначного ремісничого і торговельного центра — міста над Сяном Перемишля, відомого європейцям ще з часів Київської Русі. Тому долі перших пастуших племен, перших поселенців і майбутніх постійних мешканців села Ямни тісно перепліталися з долею цього міста.

На початку X ст. в результаті об'єднання східнослов'янських племен виникла могутня держава Київська Русь. До її складу ввійшло також плем'я білих хорватів. У ті часи західні землі становили єдину територію, яка підпорядковувалася безпосередньо київському князеві. Тоді

вперше на західних окраїнах було прийнято назви «Русь», «руський».

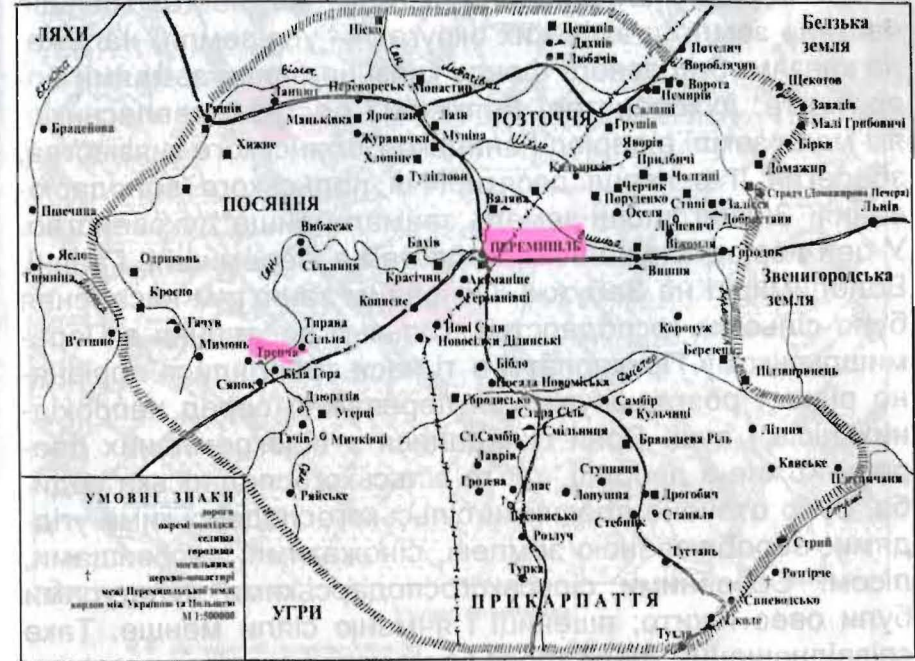
У кінці X ст. Перемишль вже був одним з найважливіших політичних і культурних осередків на західних землях Київської держави [10]. Перша згадка про нього міститься в найстарішому Київському літописі «Повість временних літ», де згадується похід Володимира Великого в 981 р. на західні землі, внаслідок якого вони разом із Перемишлем, Червенем та іншими містами остаточно ввійшли до складу Київської держави [23]. З того часу аж до 1340 р. Перемишль перебував під владою українських князів.

Перемишль слугував столицею Рюрикові і Володареві Ростиславичам, Володимиркові та Святославу Ігоровичу, а перемишльський замок був бастіоном для західних окраїн. Місто мало також торговельне значення як центр, розташований на шляхах в Угорщину і Польщу. Через Перемишль проходив «соляний шлях» на Моравію [28]. Польський історик Длугош писав, що «в той час це було могутнє місто, забезпечене великою силою міщан і пришельців та всяким військовим спорядженням, укріплене глибокими ровами і високими валами, а також рікою Сян, яка обмивала місто з півночі».

Перемишльське князівство займало територію від тодішнього кордону з Польщею на заході, який проходив значно західніше Сяну, до Верещиці, Дністра і Свічі на сході; на півночі межувало з Белзьким князівством, а на півдні доходило до Карпат [50] (рис. 3).

У 1141–1144 рр. князь Володимир Володимирович, або Володимирко, як його інколи називали, з'єднав Перемишльське, Звенигородське, Тереховльське і Галицьке князівства в одне — Галицьке зі столицею в Галичі. А у 1199 р. князь Роман Мстиславович об'єднав Галицьке і Волинське князівства в одну державу — Галицько-

Волинське князівство. Однак після його смерті (1205) воно на деякий час розпалося.

Перемиська земля IX–XIV ст. (за В. Рудим, 2003)

Князівські чвари привели до поділу Галицького князівства на чотири малі князівства: Галицьке, Перемишльське, Звенигородське та Тереховльське. І тільки пізніше, після впертої боротьби, Данило Романович знову з'єднав усе Підкарпаття в одну державу [11, 28].

У XIII–XIV ст. кордон між Галицько-Волинським князівством та Польщею набув стійкого характеру. У Карпатах він проходив по річці Яселці, далі в північно-східному напрямку через річки Віслок і Сян тягнувся на 15–30 км на захід від Вепру і, перетнувши його, спрямовувався на північний захід. Цей кордон залишався дійсним і пізніше, коли галицько-волинські землі загарбала Польща, він ві-

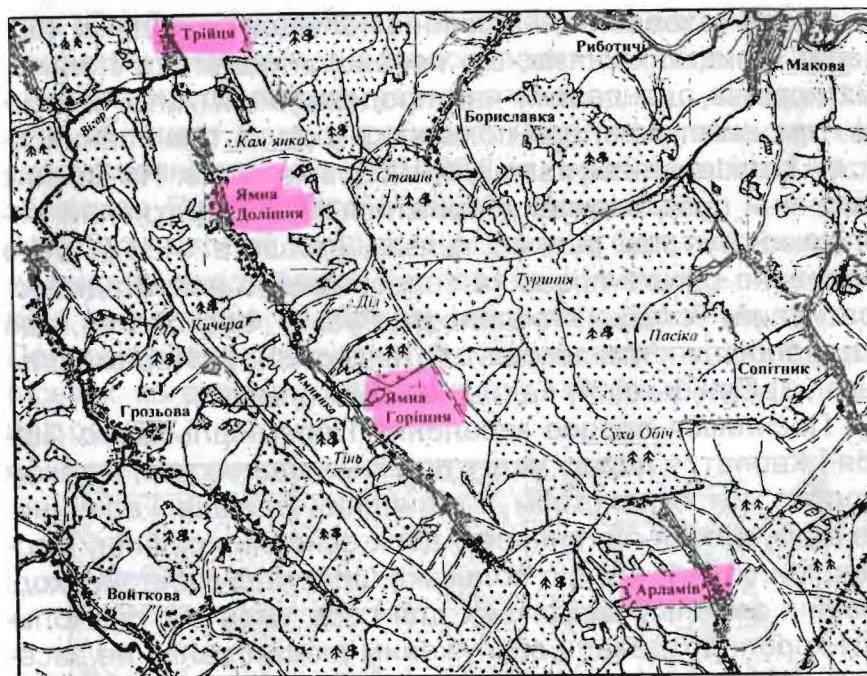
докремлював так зване Руське воєводство від Краківського і Люблінського воєводств.

У період Галицько-Волинського князівства більша частина землі (а в деяких округах — уся земля) належала князям. З власного фонду князі наділяли землями бояр, міста, духовенство. Деякі сім'ї бояр-землевласників, які мали землі в період Галицько-Волинського князівства, зберегли її в перші десятиріччя польського володарювання. Значні площі земель займало вище духовенство. У цей період існували єпископства в Перемишлі, Галичі, Володимирі і на Забужжі. Основним заняттям населення було сільське господарство. Сільські поселення в Перемишльському Прикарпатті в ті часи траплялися порівняно рідко і розташовувалися переважно серед непрохідних лісів і пущ. Вони склалися з відокремлених дворощ. Кожне з дворощ, тобто сільськогосподарська садиба, було оточене власними сільськогосподарськими угіддями: оброблюваною землею, сіножатями, пасовищами, лісом. Основними сільськогосподарськими культурами були овес і жито; пшениці і ячменю сіяли менше. Таке співвідношення зберігалось і в наступні століття.

Із сільськогосподарських тварин найбільше вирощували овець і свиней. Багато тримали коней для військових потреб. Про велику рогату худобу точних відомостей немає. У деяких селах спеціалізувалися на бджільництві.

У ті часи в лісах Прикарпаття водилося багато диких звірів: олені, ведмеді, дикі кабани, лисиці, серни, зайці, вовки та інша звірина. Мисливство мало тоді важливе господарське значення, воно постачало цінні шкури та м'ясо. Цілком можливо, що в багаті звіриною ліси, які були на місці майбутнього села Ямни, не раз ходили на полювання перемишльські князі та бояри.

У середині XIII ст. на виснажену міжусобними війнами Київську Русь насунули з азіатських степів дикі татаро-монгольські орди.

Умовні позначення:

☁	ліс мішаний (ялиново-буковий)	☁	ліс ялиновий
—	польові дороги	==	дороги з твердим покриттям
— —	державний кордон з Україною		

Рис. 1. Село Ямна та його околиці у 1939 р. (за С. Крицінським, 1991)

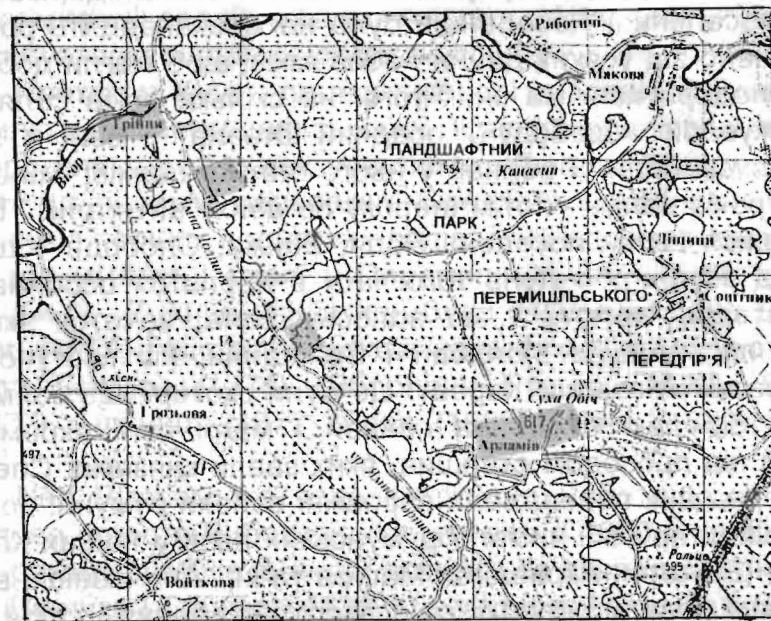
Зруйнувавши в 1240 р. Київ, вони рушили далі на захід. Наші предки під керівництвом Данила Галицького своїми грудьми закрили Європу від страшної навали. Але у нерівній боротьбі з татарами та близькими сусідами, поляками і литовцями, ослабла міць Галицько-Волинської держави. Цим скористалася Польща, яка в 1349 р. захопила Галичину. Спочатку польський король Казимир захопив верхнє Надсяння із Сяноком (1345), а пізніше, в 1349 р., й усю Галичину. Першим після важких оборонних боїв він зайняв Перемишль.

Після захоплення Галичини Польщею володіння (домени) галицьких князів, що перейшли під владу польських королів, ще деякий час продовжували жити старим життям, виконуючи для польських королів ті ж повинності, які раніше виконували для місцевих князів. На землях Галичини продовжував зберігатися адміністративний поділ, який був при руських князях, і лише в 1434 р. було скасовано руське право та запроваджено новий адміністративний устрій. Утворилося Руське воєводство, що складалося з п'яти земель: 1) Львівської, 2) Перемишльської, 3) Сяніцької, 4) Галицької і 5) Холмської.

Посилився процес заселення Перемишльського Підгір'я і Карпат, у першу чергу польською шляхтою, а також українським селянством з рівнинних районів Галичини. Це відбувалося під впливом двох основних причин. Першою з них було те, що польська шляхта шукала на сході кращих земель і вигідніших для себе умов життя. Польські королі роздавали заслуженим людям раніш не заселені, залишені колишніми власниками або конфісковані в галицьких бояр землі. Це робилося насамперед з воєно-стратегічних міркувань, для укріплення прикордонних районів, бо це населення в разі потреби можна було мобілізувати проти загарбників. Польська шляхта, яка одержувала великі земельні наділи, повинна була нести за це військову службу і бути опорою державної влади. Крім того, з метою запобігання спалахові невдоволення і відкритому бунту проти Польщі, польський король зрівняв у правах з польськими феодалами частину покірних галицьких бояр, щоби повернути їх на свій бік. Такі бояри одержали різні привілеї і стали не гіршими від польських панів гнобителями свого народу.

Другим чинником, що сприяв колонізації, було польське духовенство. В 1375 р. було засновано перші єпископства в Галичі, Перемишлі, Володимирі та Холмі. Почали виникати латинські парохії, головним чином в міс-

тах. Особливо інтенсивно відбувалося заселення міст поляками і німцями, які згодом попольщилися. На пограничні території ринули польські поселенці з заходу [15]. Але, з іншого боку, українське населення пішло у нові колонізовані терени. В XV–XVI ст. наші поселенці густо заселили Прикарпаття і західну Лемківщину. У ті часи вже були парохії грецького обряду в багатьох селах — далеко на захід уздовж Карпат. Тоді національні чи релігійні погляди ще не відігравали в колонізації ніякої ролі. Польські пани, щоби освоїти пустирі, заохочували й українських колоністів оселятися тут, навіть будували для них церкви.

Умовні позначення:
 а б ліси: а) мішані б) хвойні
 дороги з твердим покриттям
 польові і лісові дороги
 державний кордон

Рис. 2. Урочища Ямна Долішня і Ямна Горішня у 2000 р. Викопіровка з топографічної карти масштабу 1:100 000.

лав), Гонофри (нині Посада Риботицька) і Трійця. Перші власники ключа прийняли назву Риботицькі (від назви місцевості, де були їхні родові маєтки). Значну частину їхніх багатств становили букові ліси і діброви, серед них найбільший лісовий комплекс — Турниця, розташований поблизу Риботич. Його використовували для випасання свиней, стада яких виводили в ліс від половини серпня до пізньої осені «на жир», а після цього продавали або забивали для власного вжитку. По сусідству були королівські ліси, які теж використовувалися для випасання свиней перемишльських старост. Стада нараховували сотні свиней. Відомо, що в 1467 р. Ян Риботицький зайняв¹ 26 вепрів перемишльського старости, тієї ж зими його слуги перехопили на дорозі з Макови до Перемишля стадо з 300 свиней і загнали до Риботич. Справу розглянув суд [64].

Для ведення землеробства Перемишльське Підгір'я було менш придатне, ніж рівнинна частина Прикарпаття, тому його колонізували волохи, основним заняттям яких була відгодівля худоби.

На основі вивчення архівних матеріалів і аналізу місцевих назв з XV ст. польський дослідник К. Вольський дійшов висновку, що хоч на території Перемишльського Підгір'я не значиться значних скупчень поселень, які б сплачували певну феодальну ренту, область ця була заселена відносно рідко розкиданими селищами. На території пущі розвивалося мисливство, бджільництво, починали свою діяльність землероби, які освоювали поля в лісах вогневим методом. Однак найчисельнішу і найважливішу в господарському відношенні групу становило напівосіле населення; яке розводило велику рогату худобу, овець і кіз. Травостої в лісах і гірські пасовища (сушиці) слугували літньою кормовою базою для тварин, а сам

ліс — зимовою базою (для корму використовували омелу і ялинові гілки). За використання кормової бази в королівських лісах пастуші племена вносили певну грошову плату солтисам, які охороняли ці угіддя. Іншою доволі вигідною галуззю лісового господарства залишалася відгодівля напівдиких свиней жолудями і буковими плодами. Розведення свійських тварин становило основу багатства місцевого населення та його феодалів [64].

Чимраз більше зростання в XV ст. попиту на готівкові гроші викликало у шляхти дедалі більше прагнення до посилення й упорядкування феодальної експлуатації. Наслідком цього був набір у родинні маєтки Риботицьких селян, які втікали з інших районів, і намагання закріпити мандрівних пастухів у скотарсько-землеробських селищах, які згодом переросли в села з назвами Воля в басейні верхнього Вігора (Грозьова Воля, Войткова Воля, Юркова Доля та ін.). Під кінець XV ст. на території Перемишльського Підгір'я вже існували практично всі села, за винятком Крайни, історія яких простежується у пізніші часи. Одним з таких поселень була Маруна Воля, яка пізніше була перейменована у село Ямна [64].

Села засновувалися тут на так званому волоському праві [63]. Вони мали свій окремих устрій під проводом осадчого (засновника села), якого називали «князем». Крім «князя» був ще крайник, він стояв на чолі кількох або кільканадцяти осад, які становили так звану крайну. Сам «князь» не платив чиншу*, якщо він не мав більше 200 овець. Крім того, він користувався допомогою кметів** у польових роботах (кількість днів визначалася привілеєм). «Князь», звичайно, мав більше землі, ніж кметі, отримував третю частину чиншів і данин та третю частину грошових штрафів, які мав право накладати на кметів.

*Натуральний або грошовий податок, що його сплачували феодалам.

**Вільні селяни, які сплачували князеві податок.

¹ Відібрав.

Влада князя була спадковою в його роді. За ці привілеї «князь» мусив ставати, відповідно озброєним, на військову службу.

Осадники на волоському праві мали певні права, привілеї та обов'язки. Передусім вони мали право займатися і розпоряджатися землею. Найчастіше одержували 3/4 або і лан пуці для корчування та користувалися 20 або 24-літньою вольницею. Привілеєм осадників було й те, що вони були виведені з-під судового апарату і сили земського права, а перебували виключно під владою волоського права, репрезентованого через «князя» і крайника. Привілеєм було також право випасання овець чи кіз у лісах за певну оплату. Специфікою волоського права було й те, що данину сплачували худобою (баранами, вівцями) або сиром, обсяг данини рахували від кількості худоби (переважно віддавали кожну 20-ту голову). Податки платили за випасання волів, військовий податок, на утримання пана, якщо він був у селі, тощо.

З 1605 р. сусіднє з Ямною село Трійця належало Яну Дрогойовському. У другій чверті XVII ст. через одруження з Анною з Корняків воно стало власністю Миколая Осолінського. Це був відомий у ті часи авантюрист, який зібрав розбійницький гурт і нападав на навколишні села, фільварки і містечка. У XIX ст. село належало Тишковським.

На південному кінці села, з боку Ямни, колись знаходився оборонний двір, з XVI–XVII ст. — розбійницьке гніздо Миколая Осолінського, який ув'язнював тут своїх противників, а також свою другу дружину зі Старолеських. Донині зберігся підвищений майдан, у плані близький до квадрата, з обрисами напівкруглих Застіонів по кутах. Біля його північного краю зберігся давній двірський підвал. Все це було оточене ровом [64].

Трійця була осередком греко-католицької парохії і мала власну дерев'яну церкву, збудовану в 1763 р. Вона

мала пізньобароковий іконостас і класицистичні бічні вітари. У 1972 р. її було розібрано. При існуючому в Трійці кляшторі базилиан, вірогідно в XVII і на початку XVIII ст., діяв осередок малярства ікон, пов'язаний з Посадою Риботицькою і Риботичами. Також в XIX ст. в архівах з'являються згадки про художників, що працювали тут, — Йосипа Ліскевича і Михайла Дукельського. У 1845 р. Ліскевич намалював ікону до іконостасу церкви в Кописні. Твори ці не були, однак, пов'язані з класичною риботицькою школою, яка закінчила свою діяльність у першій половині XVIII ст.

У XVI та XVII ст. найбільшою бідою для України загалом і Прикарпаття зокрема були часті і раптові татарські напади. Під час кожного з нападів десятки сіл і дворів йшли з димом, а сотні і тисячі людей забирали в ясир. У цей час багатії будують замки, щоби захиститися від татарської навали та своїх агресивних сусідів. У Перемишльському Підгір'ї виникають замки в Красичині, Корманичах, Риботичах, Бірчі, Аскманичах, Ліську. Укріплено королівські замки в Перемишлі, Сяноку, Дубецьку, Динові і Кривчі.

Дрібніша, шляхта також укріплювала свої фільварки. Тоді виникли оборонні двори (фільварки) в Кривчі, Сіраківцях, Станковій, Трійці, Тростянці, Войткові, Дзвинячі Долішньому та ін. У XVII ст., коли посилювалися татарські напади, майже кожен сільський двір був оточений ровом і валом, який закінчувався остроколом чи зрубовим парканом. Сліди цих примітивних укріплень подекуди збереглися до нещодавнього часу.

Укріплювалися також церкви і костели, які в селах часто були єдиними пунктами опору. До нашого часу збереглися рештки оборонних мурів навколо церков у Посаді Риботицькій, Улючі, монастиря в Кальварії Пацлавській та ін.

Церква в с. Посада Риботицька

З розвитком фільваркового господарства в XVI–XVII ст. на Прикарпатті посилюється панщина та закріпачування селян, вони мушили безкоштовно працювати на панських ланах та ще й платити панам данину в натурі або в грошах. У Перемишльському Підгір'ї панщину було запроваджено приблизно з середини XVI ст. Посилення закріпачування викликало невдоволення у селян, розпочалися бунти і втечі від панів, а згодом і так званий опришківський рух, який супроводжувався нападами і підпалюваннями панських маєтків або і вбивствами панів, однак не дав бажаних результатів. У XVIII ст. до Прикарпаття докотилася хвиля національно-визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького, тут виникли повстання проти польської шляхти. На жаль, ця війна не принесла українському народові бажаної волі.

У кінці XVIII ст. Польща втратила незалежність. Її територія в 1772 р. була поділена між Росією, Австрією і Прусією. Перемишльське Підгір'я, як і вся Галичина, опинилося під владою Австрії. Колишні королівські землі

стали державними або так званими камеральними. У 1782–1783 рр. цар Йосиф II спровадив на територію Галичини поселенців з Німеччини і поселив їх на королівських землях. На Перемишльському Підгір'ї виникли чотири німецькі колонії: Обердорф, Сігенталь, Макова-колонія і Фолькенберг. Німці в них жили аж до 1944 р. Тоді ж у 80-х рр. XVIII ст. у селах почалось складання так званих Йосифінських земельних метрик для кожного землекористувача. У них вказувалась загальна кількість землі в господарстві, в тому числі площі ріллі, пасовищ і лісів, які сільськогосподарські культури вирощуються, їхня врожайність та розмір податку. Доля простих українських селян залишалася важкою і безправною. У містах влада була в руках поляків, які всюди намагалися використовувати її на свою користь та для сполячення українського населення.

У 30-40-их рр. XIX ст. в Галичині знову почалися селянські повстання, напади на фільварки, вбивства панів і знищення їхніх маєтків. Зокрема, було пограбовано фільварок у селі Войткові, здійснено напад на фільварок Вінцентія Тишковського в Риботичах. У багатьох селах селяни відмовлялися працювати на панів. 17 квітня 1848 р. цар оголосив про скасування панщини в Галичині. Друга половина XIX ст. характеризується похваленням громадського життя в Галичині, виникненням українських культурно-освітніх організацій, а через них — пробудженням національної свідомості народу. На початку XX ст. почав розвиватися кооперативний рух. Разом з освітньою і громадською діяльністю зростала і політична активність українського люду в містах і селах Перемищини, не залишалось осторонь цього процесу і село П'яна. Чимало його мешканців брали участь у Першій світовій війні, служили в Українській Галицькій Армії, боролися за волю України.

Якщо хочеш дізнатися більше про історію свого села, звертайся до місцевих істориків.

* З Свиню. Ямна